

Organizarea Vistieriei Moldovei în epoca Regulamentului Organic (1832-1858)

Simion-Alexandru GAVRIȘ*

Istoria Vistieriei Moldovei în perioada de referință este destul de puțin cunoscută. Izvoarele legislative conțin, astfel, date destul de sumare și adesea derutante. Așa cum s-a întâmplat în cazul altor instituții (de pildă, al Departamentului Trebilor din Lăuntru), structura Vistieriei stabilită prin Regulamentul Organic a fost modificată la scurt timp după adoptarea lui, însă autoritățile au omis să includă revizuirile operate în ediția legiurii din 1835. Editorii *Manualului administrativ al Prințipatului Moldovei*, publicat în anii 1855-1856, nu au luat, la rândul lor, în seamă niciuna dintre modificările apărute în organizarea departamentului financiar începând din anul 1832 și până la publicarea colecției. *Analele parlamentare ale României* nu sunt, nici ele, de prea mult folos, pentru că în dezbaterile Obicinuitei Obștești Adunări sau ale Divanului Ad-hoc, reproduse aici, nu apar referiri la amintitele modificări.

Cel mai important act cunoscut privind reorganizarea Vistieriei Moldovei la începutul perioadei regulamentare a fost publicat în anexele unui studiu al lui Sever Zotta din 1941, intitulat *Din trecutul Arhivei Statului a Moldovei. Spicuri din dosarele cancelariei*, apărut în „Arhiva românească”¹. Este vorba despre un document din 1836, în care este schițată structura câtorva instituții moldovenești din acel moment, printre care și Vistieria. Contribuția lui Zotta a rămas, totuși, puțin folosită, în primul rând din pricina lipsei unor preocupări sistematice legate de subiect. Chiar și vastul studiu intitulat *Organizarea financiară a Moldovei de la 1832 la 1849*, publicat acum mai bine de 50 de ani de Nicolae Corivan în „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»”², conține doar o scurtă secțiune dedicată Vistieriei³, fundamentată exclusiv pe textul Regulamentului Organic moldovean și pe *Analele parlamentare*. Autorul fie nu a cunoscut studiul prede-

* Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”, Academia Română, Filiala Iași; alexandrugavris1@yahoo.fr.

¹ Sever Zotta, *Din trecutul Arhivei Statului a Moldovei. Spicuri din dosarele cancelariei*, în „Arhiva Românească”, VI, 1941, p. 213-262 (anexa VIII, p. 245-246 pentru prezenta trimitere).

² N. Corivan, *Organizarea financiară a Moldovei de la 1832 la 1849*, în AIIAI, III, 1966, p. 137-188.

³ *Ibidem*, p. 142-145.

cesorului său, fie a evitat să îl citeze dintr-o precauție de înțeles în contextul politic de atunci.

Documentul publicat de Sever Zotta rezolvă, oricum, doar în mică parte problema care face obiectul articolului de față. Textul nu dezvăluie, desigur, nimic despre schimbările apărute în structura administrației centrale a finanțelor moldovenești după momentul elaborării sale. El nu oferă indicii nici în privința reformelor ulterioare datei intrării în vigoare a Regulamentului Organic al Moldovei (1 ianuarie 1832), dar care nu mai erau de actualitate în anul 1836. Nu în ultimul rând, arhivele ieșene păstrează documente dedicate în mod special organizării departamentului financiar, care completează semnificativ actul din 1836. Toate aceste considerații justifică, am socotit, o cercetare aparte.

Nu există date prea consistente privind organizarea Vistieriei Moldovei înaintea Regulamentului Organic. Se știe că instituția era condusă de marele vistiernic, iar în cadrul ei mai slujeau al doilea și al treilea vistiernic, logofătul de vistierie, sameșul (casierul) Vistieriei, diecii și vătavul⁴. Într-un document ceva mai târziu, din 12 mai 1832, se afirmă că în Vistieria Moldovei existase, „în vremea domnilor”, o „deosăbită masă” pentru problema scutelnicilor, precum și un funcționar care se ocupa de categoriile fiscale speciale ale mazililor, ruptașilor și „privileghieților”⁵. Pe lângă Vistierie, mai existau și alte instituții cu caracter financiar: cămara domnească, însărcinată cu administrarea veniturilor personale ale domnului⁶, sau casa răsurilor, care se ocupa cu plata lefurilor slujbașilor statului⁷.

Începerea ocupației militare rusești din 1828 a însemnat debutul măsurilor de reorganizare instituțională a Principatelor – administrația financiară nefăcând, bineînțeles, excepție. Conform documentului din 12 mai 1832, menționat deja mai sus, casa răsurilor a fost transformată, în 1828, într-un birou din cadrul Vistieriei⁸ (Regulamentul Organic având, ulterior, să o desființeze complet). Printr-un așezământ din 17 mai 1829, guvernul central al Moldovei (Divanul Împlinitor) a fost reorganizat în trei secții („odelenii”), dintre care cea dintâi era Vistieria. Actul enumeră și o parte dintre atribuțiile instituției, care îndeplinea rolul de casierie a principatului („cele ce se ating de datoriile sameșului sau caznaceiu a cneziei”), se ocupa de plata lefurilor funcționarilor, „pricinile breslașilor acei ce sânt în slujba boerilor”, problemele mazililor și ruptașilor (atât ale celor „ce slujesc pe la isprăvnicii”, cât și ale ruptașilor „streini ce plătesc dăjdi la Vistierie”), administrarea ocnelor, evidența birnicilor, încasarea taxelor („împlinirea a tot felul de bir și havalele”), angajarea și eliberarea din posturi a „cinovnicilor”⁹.

⁴ Ovid Sachelarie și Nicolae Stoicescu (coord.), *Instituții feudale în Țările Române. Dicționar*, București, 1988 (în continuare: *Instituții feudale*), p. 503; BAR, Documente Istorice, CXXXIII/179, f. 1 v. (document cuprinzând lefurile plătite în ianuarie 1827, comunicat de Mihai-Cristian Amărieș).

⁵ AN-Iași, fond Vistieria Moldovei, dosar 602/1832, f. 10 v.

⁶ *Instituții feudale*, p. 82.

⁷ *Ibidem*, p. 77.

⁸ AN-Iași, fond Vistieria Moldovei, dosar 602/1832, f. 10 v.

⁹ *Analele parlamentare ale României*, tomul I, partea II, *Obșteasca Extraordinară Adunare de revizuirea Reglementului Organic al Moldaviei, 1831*, București, 1893, p. 224-225.

Regulamentul Organic al Moldovei a adus schimbări radicale în funcționarea Vistieriei. Pentru a-i înțelege structura și atribuțiile, este necesară, am socotit, o scurtă prezentare a sistemului fiscal moldovenesc. Deși mult simplificat față de perioada anterioară, prin eliminarea multitudinii de impozite plătite de populație și a anumitor categorii exceptate de la plata dărilor, precum scutelnicii, breslașii sau slugile¹⁰, el menținea o serie de diferențieri, privilegii și scutiri. Lucrătorii de pământ (cea mai mare parte a populației Moldovei) datorau către stat plata birului sau capitației, percepută prin sistemul cislei – repartiția sumei totale plătite de fiecare sat ori mahala între locuitorii respectivei așezări, în funcție de avere¹¹. Pentru categoriile fiscale nestatornicite: robii statului și așa-numiții căpătăieri – argați care își schimbau adesea domiciliul, nefiind înregistrați ca birnici în nicio localitate anume – capitația era percepută în maniere adaptate situației lor¹². Mazilii (urmașii unor familii boierești)¹³, ruptașii și ruptele Vistieriei plăteau o dare personală, numită patentă, bucurându-se, în același timp, de alte privilegii (putând, de pildă, să fie primiți în anumite „slujbe” militare sau civile ori să ia parte la alegerea deputaților Extraordinarei Obștești Adunări)¹⁴. Tot patentă se numea impozitul datorat de negustori și meseriași – motiv pentru care ei sunt adesea întâlniți, în documente, sub denumirea de „patentari”; el era diferențiat în funcție de natura și proporțiile afacerilor pe care le derulau. Negustorii erau, astfel, împărțiți în trei „trepte”: cei care făceau comerț atât cu ridicata, cât și cu amănuntul, „în țară și afară din țară”, plăteau 240 de lei pe an; cei care practicau aceleași tipuri de negoț, dar numai în Moldova, plăteau 120 de lei; cei care făceau comerț „cu amărunta” doar pe teritoriul țării plăteau 60 de lei. Meșteșugarii erau, și ei, de trei categorii: cei care dețineau „fabrici mari” plăteau 120 de lei pe an; proprietarii de „fabrici mici” plăteau câte 80 de lei, iar proprietarii de simple „dugheni” – 50 de lei pe an¹⁵. Evreii „orândari” (care luau în arendă cârciumi și prăvălii de la proprietarii moșiilor) aveau de achitat o dare specifică, purtând, și ea, denumirea de patentă¹⁶. Pentru restul evreilor exista o altă taxă, a cărei percepere era dată în arendă unor particulari¹⁷. O categorie specială de contribuabili era cea a bejenarilor hrisovoliți – coloniști stabiliți în cuprinsul unor moșii, la cererea proprietarilor. Ei erau scutiți de orice taxă pe vreme de șase luni, plătind, apoi, doar jumătate

¹⁰ *Regulamentul Organic al Moldovei*, ediție integrală realizată de Dumitru Vitcu și Gabriel Bădărău, cu sprijinul lui Corneliu Istrati, Iași, Editura Junimea, 2004 (în continuare: *Regulamentul Organic al Moldovei*), p. 181-183 (361-363 pentru ediția din 1835).

¹¹ N. Corivan, *op. cit.*, p. 156-165.

¹² *Ibidem*, p. 165-168 și 170-174.

¹³ *Instituții feudale*, p. 285.

¹⁴ N. Corivan, *op. cit.*, p. 168-170.

¹⁵ *Ibidem*, p. 176-182; *Regulamentul Organic al Moldovei*, p. 247-248 (457-459 pentru ediția din 1835).

¹⁶ N. Corivan, *op. cit.*, p. 185. Despre evreii „orândari”, vezi și Corneliu Istrati, *Catagrafia fiscală a Moldovei din anul 1831*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009, p. 29.

¹⁷ N. Corivan, *op. cit.*, p. 182-185.

din valoarea birului¹⁸. Supușii străini aveau, și ei, un regim aparte, datorând aceleași impozite ca înaintea adoptării Regulamentului Organic: fumăritul (impozit pe imobile precum case, dughene, cârciumi, pivnițe) și așa-numitele rusumaturi (diverse taxe pe prăvălii, vii, porci, vite, stupi etc.)¹⁹.

Boierii, clerul, așa-numiții „privileghieți” (deținători de ranguri mărunte) și membrii „corposului academicesc” (profesorii) erau scutiți de bir²⁰. De același privilegiu se mai bucurau slujbașii volnici – săteni pe care fiecare stăpân de moșie avea dreptul de a-i angaja „în folosul a pământeștii sale gospodării”²¹. Mai existau și alte categorii neplătitoare de bir, mai puțin importante și numeroase, care vor fi amintite pe parcursul prezentării structurii Vistieriei²².

Prin capitolul IV, articolele 142-143 din Regulamentul Organic al Moldovei, intrat în vigoare la 1 ianuarie 1832, Vistieria a fost transformată într-un veritabil „Departament al finanțelor”. Marele vistiernic sau „ministrul de finanțe” devenea, odată cu desființarea casei răsurilor și a cămării domnești, singurul dirigitor al veniturilor și cheltuielilor principatului. El avea să se ocupe, de asemenea, cu „sporirea negoțului” și administrarea poștelor moldovenești, acestea rămânând, în principiu, din acel moment, singurele sale categorii de atribuții.

Vistieria Moldovei era împărțită în trei secții. Cea dintâi se ocupa de corespondența cu ispravnicii, sameșii (casierii) ținuturilor și „toți dregătorii ramului finanțelor”. Îndatoririle sale principale, nemenționate în capitolul Regulamentului Organic privitor la Vistierie, dar amintite în alte documente²³, au fost, totuși, cele de sămeșie (casierie).

Secția a doua era însărcinată cu ținerea contabilității, în maniera stabilită prin capitolul din Regulament dedicat finanțelor²⁴. Inițial, ea a avut în grijă, din câte se înțelege din documente inedite ceva mai târzii, și probleme trecute, ulterior, asupra unor birouri separate din cadrul administrației financiare centrale. La 1/13 iunie 1832, marele vistiernic porunea, astfel, secției a doua să îi transfere serdarului Grigore Drăghici, șeful mesei (biroului) patentarilor, de curând înființată, toate actele referitoare la negustorii și meșterii patentari, calfele și supușii străini²⁵.

¹⁸ *Ibidem*, p. 167-168.

¹⁹ Stela Mărieș, *Supușii străini din Moldova în perioada 1781-1862*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1985, p. 43-48.

²⁰ *Regulamentul Organic al Moldovei*, p. 249-250 (461-462 pentru ediția din 1835).

²¹ *Ibidem*, p. 181-182 (363-364 pentru ediția din 1835). Vezi și Corneliu Istrati, *op. cit.*, p. 32.

²² Cu privire la organizarea fiscală a Moldovei în perioada regulamentară, vezi și Th. C. Aslan, *Finanțele României de la Regulamentul Organic până astăzi, 1831-1905*, București, 1905, p. 12-19, 23-28; Ioan C. Filitti, *Principatele române de la 1828 la 1834. Ocupația rusească și Regulamentul Organic*, București, [1934], p. 145-157.

²³ Textul Regulamentului Organic nu o numește astfel și nici nu îi enumeră în mod explicit atribuțiile specifice de casierie. Denumirea și specificul său reies însă clar din alte documente de epocă (de pildă, din actul de la 12 mai 1832, citat mai sus, unde se vorbește despre „secsia întâi sau sămeșia vistieriei”).

²⁴ Mai exact, secția a șasea din capitolul III, referitoare la contabilitate (*Regulamentul Organic al Moldovei*, p. 196-198).

²⁵ AN-Iași, fond Vistieria Moldovei, dosar 333/1832, f. 13.

În aceeași zi, ministrul poruncea aceleiași secții să îi predea comisului Costache Pantaziolu, șeful mesei slujbașilor volnici, și ea nou-înființată, documentele privind menționata categorie fiscală²⁶.

Secția a treia culegea informații privind importurile și exporturile principatului, pe baza cărora avea să alcătuiască bilanțuri comerciale – „pentru activul și pasivul (lucrătoriu și pătimitoriu) negoțului Prințipatului, cu arătarea mărfurilor a cărora vânzare cu rădicata sau cu mărunta aduc mai mult folos sau vătămare”. Tot ea urma să se ocupe de reorganizarea vămilor, „așezându-le pe marginile țării, unde și dreptul vămuirii să va lua” și numind în cancelariile lor funcționari cunosători ai prețurilor diferitelor mărfuri, pentru ca taxele vamale să poată fi percepute în mod corect. De asemenea, secția trebuia să adune semestrial date privind prețurile produselor locale și ale celor de import. În sfârșit, ministrul de Finanțe avea (se înțelege, conform sugestiilor secției a treia)²⁷ să propună măsuri de „îmbunătățire” și întreținere a portului Galați, precum și alte mijloace de dezvoltare a comerțului, „făcând cunoscute producturile pământești carile mai bine s-ar vinde pîn țări streine”²⁸.

În ceea ce privește structura personalului Vistieriei, ea a fost schițată într-o secțiune separată a Regulamentului Organic, cuprinzând statul lefurilor funcționarilor moldoveni. Pe lângă ministrul de Finanțe (cu o leafă de 2.000 de lei pe lună), figurau aici sameșul (cu o leafă de 1.000 de lei) și alți doi șefi de secție (cu câte 500 de lei fiecare), un ajutor de sameș (cu 250 de lei), 12 copişti, dintre care doi urmau să se ocupe de registratură (cu câte 200 de lei pe lună), și un arhivar (cu 400 de lei)²⁹. Conform legii din 10/22 martie 1835, privitoare la acordarea rangurilor boierești în funcție de slujbele deținute de aspiranți în administrație ori justiție, ministrul de Finanțe avea dreptul la rangul de mare vornic, vistiernic sau postelnic, sameșul Vistieriei putea deveni agă, vornic de aprozi sau spătar, șefii de secție – serdari, stolnici, sau medelniceri, arhivarul – clucer, sluger sau pitar, registratorii – jitniceri, șătrari sau vtori logofeți, iar copiştii – treti vistiernici, treti postelnici sau vtori spătari³⁰. Prevederile legii nu au fost, desigur, respectate mereu cu strictețe, funcționarii primind, uneori, ranguri superioare celor la care ar fi putut avea, în principiu, acces.

²⁶ *Ibidem*, f. 18.

²⁷ În Regulamentul Organic al Valahiei, al cărui capitol privitor la Vistierie este foarte asemănător celui moldovean, se precizează că secția a treia urma „să gătească izvoade asupra măsurilor ce trebuie să se ia pentru îmbunătățirea porturilor Dunării [...]”. Vezi Paul Negulescu, George Alexianu (editori), *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, vol. I, București, 1944, p. 72.

²⁸ *Regulamentul Organic al Moldovei*, p. 256. Cu excepția unor mici diferențe de redactare, articolele privitoare la organizarea Vistieriei au rămas identice în ediția Regulamentului Organic din 1835 (*ibidem*, p. 467-468).

²⁹ *Ibidem*, p. 208. Pentru lista (identică) din ediția de la 1835, vezi *ibidem*, p. 400.

³⁰ *Analele parlamentare ale României*, tomul V, partea a II-a, Obicinuita Obștească Adunare a Moldaviei, legislatura I, sesiunea III, 1834-1835, București, 1895, p. 624-632 (624-630 pentru proiectul de lege, 631 pentru amendamentele adoptate de Obicinuita Obștească Adunare).

Vistieria angaja, de asemenea, mai mulți revizori. Dintr-o foaie de calitate alcătuită de controlul statului în anul 1835, se deduce că ei existau încă de la punerea în aplicare a Regulamentului Organic (1 ianuarie 1832)³¹, fără a apărea, totuși, decât mai târziu în statele de plată ale instituției³².

La nivel districtual, cel mai important demnitar cu atribuții financiare era sameșul sau casierul, numit de domn dintre doi candidați propuși de sfatul administrativ³³, pentru care Regulamentul Organic prevedea o leafă de 300 de lei³⁴. El controla, împreună cu ispravnicul, cislele (repartizările birului) alcătuite trimestrial, centraliza banii încasați de la contribuabilii ținutului, verifica dacă sumele primite erau conforme cu cisle și elibera adeverințe de primire „cu arătarea anume a sumei și ce anume monedă”³⁵. În timp, sameșii au primit și alte atribuții, de natură atât financiară, cât și administrativă. Prin instrucțiunile către ispravnici din 22 ianuarie/3 februarie 1832 s-a stabilit, astfel, ca actele „lucrate și slobozite” de cancelariile isprăvnicilor să fie „protocolite” (probabil înregistrate) de către sameși³⁶. Printr-o circulară din 7/19 august 1836, Vistieria a poruncit ca, în lipsa ispravnicilor, îndatoririle lor financiare să fie îndeplinite exclusiv de casieri („oricând s-ar întâmpla a lipsi ispravnicul de la taht să nu să lasă pe altul cineva vechil și îndeplinitoriu îndatoriril(o)r sale la ceea ce atinge de trebile finansului, fără numai pe sameșul isprăv(ni)ci(ei)”)³⁷. Mai mult, după cum reiese din alte documente, sameșii îndeplineau, uneori, provizoriu, în asemenea situații, totalitatea atribuțiilor ispravnicilor, indiferent de natura lor³⁸. În septembrie 1841, cârmuirea Moldovei a hotărât ca sameșii să fie însărcinați cu eliberarea patentelor pentru fiili de mazili și ruptași³⁹. Conform legii din 10/22 martie 1835, casierii

³¹ AN-Iași, fond Controlul statului, dosar 10/1835, f. 11 v.

³² Cel dintâi stat de plată în care i-am găsit menționați nu este datat, dar, prin analiza listei sameșilor (care conține și datele numirii lor în post) și coroborarea ei cu un alt stat de plată, alcătuit ulterior, se poate deduce că el a fost întocmit în vara lui 1834, după data de 3/15 iulie (când este menționată ultima „rânduire” a unui casier) și înainte de 16/28 august 1834 (când Gheorghe Hartulari, care apare în listă ca sameș de Suceava, a fost înlocuit prin Ioan Hasnăș). AN-Iași, fond Vistieria Moldovei, dosar 602/1832, f. 60 r., 90 r.

³³ *Regulamentul Organic al Moldovei*, p. 331 (559 pentru ediția din 1835); N. Corivan, *op. cit.*, p. 143.

³⁴ *Ibidem*, p. 208-209 (400-401 pentru ediția din 1835).

³⁵ Vezi instrucțiunile către isprăvnicii, publicate la 2/14 iulie 1853, în *Manualul administrativ al Principatului Moldovei, cuprinzătoriu legilor și dispozițiilor introduse în țară de la anul 1832 până la 1855* (în continuare: *Manualul administrativ*), vol. II, Iași, 1856, p. 647-648; vezi și N. Corivan, *op. cit.*, p. 144.

³⁶ *Manualul administrativ*, vol. II, p. 623.

³⁷ AN-Iași, fond Vistieria Moldovei, dosar 259/1836, f. 1.

³⁸ Vezi raportul ispravnicului de Dorohoi către Vistierie, din data de 11/23 august 1836 (*ibidem*, f. 7), sau raportul sameșului de Fălciu, adresat aceleiași instituții, din 12/24 august 1836 (*ibidem*, f. 25). Mai multe asemenea situații am întâlnit studiind perioada în care Lascăr Catargiu a ocupat postul de ispravnic al ținutului Neamț (1850-1851/1852). Vezi, de exemplu, AN-Iași, fond Ministerul de Interne al Moldovei, tr. 1772, op. 2020, dosar 45798, f. 69, 77, 81, 107, 119, 134, 171 etc.

³⁹ *Manualul administrativ*, vol. II, p. 11.

ținuturilor puteau primi rangurile de cluceri, slugeri sau pitari⁴⁰. La fel ca înainte de adoptarea Regulamentului Organic⁴¹, ei erau susținuți, în momentul angajării, de chezași care dădeau în păstrarea Vistieriei, ca garanție pentru corectitudinea lor, o sumă de bani⁴².

Deși dependenți, în principiu, de Ministerul de Interne, ispravnicii și unii funcționari administrativi aflați în subordinea lor aveau, și ei, atribuții financiare și economice. Printr-o circulară din 10/22 ianuarie 1832 se stabilea, astfel, că administratorii ținuturilor aveau să raporteze Vistieriei în problemele ținând de încasarea birului, poște, vămi, ocne, taxa de export pentru vite, chestiuni legate de comerț, de „rânduiala” mazililor, a ruptașilor, a ruptelor Vistieriei, a negustorilor, meșteșugarilor și slujitorilor de la isprăvnicii și, în general, „în toate cele ce privesc la folosul haznelii”⁴³. O altă circulară, emisă în 1835, preciza că ispravnicii erau subordonați Vistieriei în ceea ce privea colectarea birului „și [...] conținerea abuzurilor întru aceasta”, protejarea comerțului și „paza dispozițiilor pentru controbande”, strângerea de informații despre situația comerțului și a meșteșugurilor și „desființarea” cauzelor „amorțârei lor”⁴⁴. În cadrul isprăvniciilor funcționa, de asemenea, o masă financiară⁴⁵. Șeful ei îndeplinea, uneori, după cum se afirmă în diverse foi de calitate, atribuțiile sameșului în situațiile în care el lipsea de la post⁴⁶.

Dacă, în ceea ce privea ținuturile, administrația financiară schițată prin Regulament a rămas, cel puțin în linii mari, neschimbată până în 1858, prevederile legiurii organice referitoare la structura Vistieriei și personalul acesteia nu au rezistat contactului cu realitățile moldovenești. Încă de la data intrării în vigoare a Regulamentului Organic (1 ianuarie 1832), Vistieria avea o organizare sensibil diferită față de cea stabilită prin lege. Dintr-un document intitulat *Alcătuire ștatului Departamentului Finansului de la 1 ghen(a)r(ie) 1832* rezultă că ea avea încă două secții, a patra și a cincea. Înființarea lor – probabil cu titlu provizoriu – făcuse necesară angajarea mai multor funcționari decât era prevăzut prin Regulament. Măsura avusese drept consecință mai multe reduceri de salarii; chiar și așa, actul în discuție constata un deficit de 414 lei, care urma să fie acoperit din leafa ministrului⁴⁷. Aceeași situație a fost constatată și prin statul de

⁴⁰ *Analele parlamentare ale României*, tomul V, partea a II-a, p. 627.

⁴¹ Lucian-Valeriu Lefter, *Dregătorii ținuturilor Moldovei. Condiția din anii 1827-1831*, în RI, tomul XVIII, nr. 1-2/2007, p. 109-120.

⁴² AN-Iași, fond Vistieria Moldovei, dosar 602/1832, f. 60 r., 90 r.; dosar 185/1858, f. 13 r.

⁴³ *Manualul administrativ*, vol. II, p. 615-616; N. Corivan, *op. cit.*, p. 149.

⁴⁴ *Manualul administrativ*, vol. II, p. 629; Adrian Macovei, *Organizarea administrativ-teritorială a Moldovei între anii 1832 și 1862* (III), în AIIAI, XXI, 1984, p. 103-216 (204 pentru prezenta trimitere).

⁴⁵ Pe care am găsit-o menționată începând din 1839, în documente ale pârclăbiei de Galați și ale isprăvnicii de Fălciu. Vezi AN-Iași, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 402, f. 264-265; Silviu Văcaru, *Informații referitoare la slujbașii din ținutul Fălciu în epoca postregulamentară*, în „Pruțul”, serie nouă, anul VIII (XVII), nr. 1 (61)/2018, p. 141-155.

⁴⁶ AN-Iași, fond Vistieria Moldovei, dosar 159/1843, f. 51 v.-52 r., 65 v.-66 r., 97 v.-98 r., 111 v.-112 r.; dosar 211/1851, f. 58 v.-59 r., 64 v.-65 r.

⁴⁷ *Ibidem*, dosar 602/1832, f. 1 r.-v.

lefurii al Vistieriei redactat două luni mai târziu, la 1/13 martie 1832⁴⁸. Atribuțiile celor două secții noi nu erau precizate; este probabil ca secția a patra să fi avut în grijă problemele preluate, mai târziu, de masa plății lefurilor, iar cea de-a cincea – pe cele atribuite mesei mazilo-ruptașilor. Ipoteza se bazează pe faptul că doi dintre cei trei angajați ai secției a patra și, respectiv, toți funcționarii secției a cincea s-au regăsit, de la 1 iunie 1832, în cadrul celor două noi birouri ale Vistieriei⁴⁹.

Nici această formulă nu s-a dovedit, totuși, se pare, destul de eficientă. În consecință, la 12/24 mai 1832, în urma referatelor ministrului de Finanțe și sameșului Vistieriei, sfatul administrativ de la Iași a alcătuit un raport către președintele Divanurilor Moldovei și Valahiei, generalul-conte Kiselev, prin care a cerut „a să mai alcătui pe lângă secșia întâiu și a douoa încă cinci mesă cu un secretar și doi scriitori la fiiștecare masă”, precum și noi angajări în cadrul serviciului controlului statului. Reforma era socotită „de neaparată trebuință”, având în vedere numărul prea mic de angajați ai Vistieriei, dar și responsabilitățile sale numeroase și complexe. „Fără acești măsuri sfatul încredințază pe exel(ența) voastră că o asămine gingașă povoară nu să poate rădica precum să cuvine, și că el nici poate lua asupra-ș(i) prevăzutele smintele din pricina unor asămine neîndepliniri”, avertizau miniștrii moldoveni. În plus, unele dintre noile birouri și-ar fi avut originile în instituții și subdiviziuni ale Vistieriei care funcționaseră recent în principat (casa răsurilor, biroul pentru problemele scutelnicilor și funcționarul care se ocupa de mazilo-ruptași, ultimii doi amintiți în paragraful privind organizarea Vistieriei înainte de 1828). Noii secretari (sau șefi de masă) urmau să primească lefuri de câte 500 de lei pe lună, iar copiiștii – de câte 200 de lei⁵⁰.

La 30 mai/11 iunie, membrii guvernului au primit răspunsul lui Kiselev. Recunoscând „înpovorarea lucrării(o)r departament(ului) finansului, și luând în privire chipul cu care acest departament s-au organizat în Valahiea”, generalul le aproba solicitarea, stabilind însă ca șefii birourilor înființate acum să primească doar câte 400 de lei pe lună (în loc de 500, cât solicitaseră miniștrii moldoveni). Pentru anul în curs, lefurile noilor funcționari urmau să fie acoperite din excedentele fondului de salarii („din necompletul lefii cinovnicilor”). Pe viitor, situația avea să fie reglementată printr-un proiect de lege special, prezentat Adunării Obștești⁵¹ – deziderat care nu a ajuns niciodată să fie pus în practică.

Structura Vistieriei, aprobată în mai 1832, poate fi reconstituită din statul de plată al instituției, alcătuit cu prilejul acestei restructurări. Cele cinci noi subdiviziuni erau: masa pensiilor, „masa plății lefil(o)r și madiaoa convenției” (numită în unele documente și „masa rânduiri sameșilor”, ori masa „predmeturilor” sau a „pricinilor” extraordinare), masa slujbașilor volnici (toate trei alăturate

⁴⁸ *Ibidem*, f. 7 r.-v.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 1 r.-v., 7 r.-v., 24 r.-v.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 10 r.-11 r.

⁵¹ *Ibidem*, f. 19 r.-v.

sămeșiei), „masa privilegheților, mazilo-ruptașii, ruptile vistieriei și tagma bisăricească” (numită, în alte surse, „masa treptelor”) și masa negustorilor, meșterilor patentari și supușilor străini (subordonate secției a II-a)⁵². Începând din februarie 1833, statul Vistieriei a fost completat cu un director, pentru care a fost stabilită o leață de 1.000 de lei pe lună⁵³.

Atribuțiile detaliate ale celor mai multe dintre secțiile și mesele Ministerului de Finanțe se găsesc în trei documente ceva mai târzii: excepție face doar masa slujbașilor volnici, care a avut o existență efemeră, fiind deja desființată în momentul redactării lor. Primul act, păstrat în dosarul 602/1832 din fondul Vistieria Moldovei al arhivelor ieșene, are data de 8 iulie 1834⁵⁴. Cel de-al doilea, foarte asemănător și păstrat în același dosar, nu este datat; el a fost alcătuit, din câte se înțelege prin corelarea cu alte surse, pe la începutul domniei lui Mihail Sturdza, între 6 noiembrie 1834 și 31 octombrie 1835⁵⁵. Cel de-al treilea este deja menționatul act din 1836, publicat de Sever Zotta.

Secția întâi, numită în toate cele trei documente sămeșia Vistieriei, avea ca atribuții încasarea banilor proveniți din impozite și din veniturile statului concesionate unor particulari, precum și eliberarea fondurilor necesare pentru cele mai multe dintre cheltuielile publice; alcătuirea registrelor de intrare și ieșire; stabilirea cursului monedelor; administrarea fondurilor necesare miliției pământești, corpului de slujitori funcționând pe lângă diverse instituții, dar și pentru diverse lucrări publice („feluri de meremeturi”); corespondența cu autoritățile rusești pentru probleme financiare rămase nerezolvate din timpul ocupației („cu ocârmuirea rosănească pentru pricina atingătoare de bani, pe vreme trecută”).

Secția a doua, numită în documentul publicat de Sever Zotta și „ecstracție”, avea printre îndatoririle sale reglementarea perceperii impozitelor de la plătitorii de bir din sate și orașe, precum și de la alte categorii fiscale: căpătăierii, bejenarii hrivolniți, evreii „orândari” și robii statului. Tot secția a doua ținea evidența mai multor categorii scutite de bir: militarii și familiile lor⁵⁶, dascălii bisericilor, vătafii de moșie, slujitorii, nevolnicii, văduvele. În sfârșit, ea se ocupa de chestiuni precum: corespondența privitoare la cei care cereau recunoașterea calității de „neamuri” (urmași ai unor familii boierești mai însemnate, scutiți de obligații fiscale), „statisticile târgurilor” și corespondența privitoare la

⁵² Alcătuirea statului canceleriei vistieriei de la 1 iun(i)e 1832, cu <spo>rirea a cinci mesă, după pred(lojenia) d. viț(e)-prezident supt no. 2550, în *ibidem*, f. 24 r.-25 r.

⁵³ *Analele parlamentare ale României*, tomul III, partea a II-a, Obicinuia Obștească Adunare a Moldaviei, legislatura I, sesiunea I, 1832-1833, București, 1893, anexa no. 83, p. 345-349; *Regulamentul Organic al Moldovei*, p. 469-471.

⁵⁴ AN-Iași, fond Vistieria Moldovei, dosar 602/1832, f. 54 r.-57 r.

⁵⁵ *Ibidem*, f. 87 r.-88 r. Documentul nu poate fi anterior datei de 6 noiembrie 1834, pentru că atunci a fost numit la conducerea arhivei Vistieriei Iordache Cheșcu, menționat în cuprinsul său ca ocupând respectivul post (*ibidem*, f. 78). El nu poate fi nici mai recent de 31 octombrie 1835, deoarece comisul Grigore Gane și serdarul Vasile Drăghici, cel dintâi șef al secției a doua iar cel de-al doilea șef al mesei plății lefurilor, în momentul alcătuirii sale, și-au părăsit amintitele însărcinări la acea dată (*ibidem*, f. 107).

⁵⁶ Corneliu Istrati, *op. cit.*, p. 31-32.

„arnăuții” care luptaseră în războiul din 1828-1829 (și care se bucurau, probabil, în consecință, de anumite avantaje de ordin fiscal).

Secția a treia era responsabilă de arendarea ocnelor, vămilelor, poștelor, a anumitor drepturi de export și a bălții Brateșului, precum și de corespondența cu respectivii concesionari. Tot ea alcătuia bilanțul comercial, se ocupa de iarmaroace și de chestiuni mai mărunte, precum combaterea contrabandei cu rachiu sau eliberarea cailor de poștă.

Masa pensiilor gestiona atât indemnizațiile slujbașilor statului retrași din activitate, cât și despăgubirile primite de cei care se bucuraseră, înaintea Regulamentului Organic, de dreptul la scutelnici. Același birou consemna noile ranguri boierești acordate de domn, în condica păstrată în acest scop în Vistierie.

Masa plății lefurilor avea în grijă instalarea în posturi a sameșilor (casierilor) din ținuturi „și alti locuri unde sânt bani de a Vistieriei” și corespondența cu respectivii funcționari, achitarea salariilor slujbașilor departamentului de finanțe, „cercetarea comorilor”, precum și „feluri de întâmplătoare pricini ecstraordinare, precum cercetări după jalobile unora și altora”. Cele două documente din 1834 mai enumerau printre îndatoririle sale diverse cheltuieli și corespondență legate de prezența în țară a armatelor străine. Denumirea sub care această subdiviziune a Vistieriei apare în unele documente – „masa convenției” – se referă, de altfel, în primii ei ani de existență, la obligațiile privitoare la aplicarea unei convenții prin care erau reglementate aprovizionarea și încartuirea soldaților ruși, precum și executarea de transporturi și diverse lucrări în beneficiul armatei de ocupație⁵⁷. Conform actului din 8 iulie 1834, tot în seama mesei plății lefurilor a rămas lichidarea conturilor desființatei case a răsurilor.

Responsabilitățile *mesei patentarilor* erau alcătuirea și verificarea listelor negustorilor și meșterilor patentari, ale calfelor lor și ale supușilor străini, purtarea corespondenței necesare pentru „rânduirea” starostilor breslelor (inclusiv a marelui staroste din Iași) și lucrările privitoare la taxa evreilor.

Masa mazilo-ruptașilor alcătuia și verifica listele mazililor, ruptașilor și ruptelor Vistieriei. Conform celor două documente din 1834-1835, ea purta corespondența referitoare la „candidații ce să hirotonisăsc preoți și deiaconi” și la „privileghieți”, întocmea listele acestora din urmă și se ocupa de problemele legate de slujbașii volnici. Actul din 1836 stabilea că ea avea să poarte răspunderea tuturor „clasurilor nesupusă dărilor”. În ceea ce privește rangurile boierești la care șefii noilor birouri erau îndreptățiți, legea din 10/22 martie 1835 a stabilit că ei puteau deveni cluceri, slugeri sau pitari⁵⁸.

Organizarea Vistieriei stabilită la începutul perioadei regulamentare a rămas în vigoare până la sfârșitul domniei lui Mihail Sturdza sau începutul domniei succe-

⁵⁷ *Ibidem*, dosar 259/1834, *passim*; dosar 328/1835, *passim*; dosar 380/1835, *passim*; dosar 340/1836, *passim*. Convenția era, probabil, asemănătoare celei care a funcționat în cazul principatului Valahiei, de care s-a ocupat Bogdan Mateescu, în articolul *Politica aparențelor, discursul prieteniei. Elaborarea convențiilor de aprovizionare a armatei ruse. Țara Românească, 1831-1832*, publicat în „Studii și Materiale de Istorie Modernă”, vol. XXXVI, 2023, p. 93-32.

⁵⁸ *Analele parlamentare ale României*, tomul V, partea a II-a, p. 626.

sorului său, Grigore Alexandru Ghica. Conform statului de plată din 28 septembrie 1845, departamentul financiar avea încă structura descrisă în rândurile precedente⁵⁹. La 4 septembrie 1849, mai existau doar trei dintre mesele adăugate în 1832: masa pensiilor, cea a plății lefurilor („masa ecstraordinar(ă)”) și cea a treptelor. În schimb, Vistieria avea acum patru secții, în loc de trei: sămeșia, secția I, secția a II-a și secția a III-a⁶⁰. După cum rezultă din registrele de intrare și ieșire, noul compartiment din cadrul Vistieriei – secția I – a fost înființat prin schimbarea statutului mesei patentarilor, „promovată” de la rangul de simplu birou la acela de secție. Conform aceluiași registre, se pare că ea se ocupa, în plus față de „predecesoarea” ei, de problema evreilor arendași, care se numărase, până atunci, printre atribuțiile secției a II-a⁶¹. Având în vedere că fosta masă a patentarilor avea în seamă și lucrările privitoare la taxa plătită de ceilalți evrei din principat, rezultă că reglementarea tuturor îndatoririlor fiscale ale „nației evreiești” a fost centralizată, de acum, în aceeași secție. Stabilirea datei exacte la care a avut loc modificarea este, din păcate, imposibilă: nu am identificat, pentru perioada în discuție, state de plată sau documente de altă natură pe baza cărora ea să poată fi dedusă.

O nouă schimbare în structura Ministerului de Finanțe s-a produs la 15/27 iulie 1852, când masa plății lefurilor a fost desființată⁶². Nu am întâlnit în documente vreo justificare a deciziei autorităților: cel mai probabil, ea a fost motivată de dorința de a face economii. Ipoteza mea se bazează pe faptul că ea nu a fost, pentru moment, înlocuită de nicio altă masă ori secție, atribuțiile sale fiind împărțite, din câte am putut înțelege din surse, între alte compartimente ale Vistieriei. Abia la începutul lui martie 1858, masa pensiilor, transformată acum într-o nouă secție, a IV-a, a departamentului de finanțe, a preluat o mare parte dintre îndatoririle fostei mese a plății lefurilor. Ea a fost, astfel, însărcinată cu plata salariilor funcționarilor Vistieriei și „rânduirea” în posturi a angajaților ei, lucrările privitoare la încasarea și păstrarea cheazășilor date pentru sameșii ținuturilor, precum și lucrările extraordinare⁶³.

O altă schimbare importantă în structura Vistieriei Moldovei a apărut odată cu aplicarea legii din ianuarie 1856, privitoare la instituirea taxei de timbru „pentru toate înscrisurile ce fețile particulare ar voi a fi supuse puterei legilor”. „Administrația și contabilăoa” noii taxe erau încredințate unui birou înființat în secția I, în cadrul căruia aveau să lucreze un șef și doi copişti. „Administrația ateliului timbrului” (numită, uneori, „ateliul timbrului” sau „direcția timbrului”) urma să se ocupe de „manipulația tehnică”. Statul său de plată cuprindea, pe lângă director, un secretar, un controlor, un copist (ajutor al controlorului, conform

⁵⁹ AN-Iași, fond Controlul statului, dosar 32/1846, f. 73 r.-v.

⁶⁰ Idem, fond Vistieria Moldovei, dosar 161/1848, f. 99 r.-100 r.

⁶¹ *Ibidem*, dosar 371/1853; dosar 379/1853; dosar 381/1853; dosar 382/1853.

⁶² Idem, fond Vistieria Moldovei, inv. 2568 (fond returnat de la București), dosar 31/1852, f. 9 v.

⁶³ *Ibidem*, dosar 185/1858, f. 13 r.

unora dintre statele de plată ale Vistieriei) și mai mulți „uvrieri”: un șef de atelier, un paznic de magazie, doi manipulatori de hârtie, doi săpători și patru tipografi. Directorul timbrului avea o leafă de 1.800 de lei pe lună, controlorul – 600 de lei, secretarul – 500 de lei, iar copistul – 150 de lei⁶⁴.

Organizarea departamentului financiar al Moldovei în perioada de referință este importantă sub cel puțin două aspecte: procedural și instituțional. Reașezările succesive din cadrul Vistieriei s-au îndepărtat, astfel, progresiv, de prevederile Regulamentului Organic, prin înființarea de noi birouri, apoi a două noi secții, și prin modificările inevitabile întreprinse în schema de personal a instituției. Schimbările nu s-au realizat, totuși, prin modificarea Regulamentului; unele dintre ele nu au făcut nici măcar obiectul unor proiecte de legi speciale, așa cum preconizase generalul Pavel Kiselev, fiind realizate pe cale strict administrativă. Procedul este una dintre mărturiile armonizării dificile dintre Regulamentul Organic și realitatea moldovenească din epocă, precum și ale raportării mai degrabă lejere a autorităților din principat la textul legiurii. Greu de aplicat, cu atât mai mult cu cât aveau, uneori, pretenția de a reglementa probleme de amănunt, fără a lua, pare-se, în considerare cu suficientă atenție situația „de pe teren”, prevederile sale au avut nevoie de modificări rapide. Ele au fost realizate fără a se mai cere votul Obicinuitei Obștești Adunări, pentru a nu mai vorbi despre greoaia procedură de modificare a Regulamentului Organic. Reforma din 1832 a primit acoperire legală printr-un paragraf inclus în ediția din 1835 a Regulamentului:

Toate acele dizvălitoare măsuri sau schimbări care ar fi urmat în vreme ochiupației acestui prințipat de cătră oștile împărăției Rosiei vor ave putere de pravilă și să vor cunoaște ca parte din însuși trupul Reglementului⁶⁵.

În ceea ce privește însă schimbările mai târzii apărute în structura departamentului, doar cele din 1856 au fost introduse printr-un text de lege.

Din punct de vedere practic, cele dintâi reorganizări ale Vistieriei de la Iași, din prima parte a anului 1832, au urmărit adaptarea structurii sale la complexitatea sistemului financiar al Moldovei. Reformele din următoarele decenii au avut motivații diverse: reflectarea importanței căpătate de anumite probleme (cum erau cele ținând de competența mesei patentarilor, devenită secția I); facilitarea unor categorii de lucrări (ca, de exemplu, cele privitoare la evrei, trecute în competența aceleiași secții I); modificarea structurii Ministerului în funcție de schimbările apărute în sistemul fiscal (înființarea direcției timbrului).

Organizarea Vistieriei Moldovei s-a aflat, așadar, în anii 1832-1858, sub influența condiționărilor administrative și, foarte probabil, financiare, depășite

⁶⁴ Adaos nr. 2 și 3 la „Buletin, foaia publicațiilor oficiale”, 4, 12/24 ianuarie 1856, p. 3-5. Vezi și statele de plată ale departamentului financiar, la AN-Iași, fond Vistieria Moldovei (inv. 2568), dosar 128/1857, f. 4 r., 8 v., 14 r., 18 v.; fond Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 2169, f. 76 r.

⁶⁵ *Regulamentul Organic al Moldovei*, p. 568.

prin succesive reajustări. Cele mai neînsemnate dificultăți par să fi fost cele de natură politică: guvernul principatului s-a dovedit pragmatic, puțin dispus să ia în considerare subtilități legale sau să supună dezbaterii o chestiune pe care o considera de competența sa exclusivă. În ce măsură demersurile sale au făcut administrația financiară mai eficientă este, desigur, o problemă care depășește limitele articolului de față, putând face obiectul unui studiu amplu, ori chiar al unui volum aparte.

**The Structure of the Moldavian Ministry of Finance
during the Organic Statute Regime (1832-1858)**

(Abstract)

Keywords: Ministry of Finance, Moldavia, the Organic Statute, reform, fiscal system.

According to the Organic Statute of Moldavia (that entered into force on January 1, 1832), the Ministry of Finance in the Principality was reorganized, being divided into three sections, with clearly defined competencies. However, the new structure did not endure: in May 1832, five new bureaus were added to the three sections. They were responsible for: the management of the pensions; salary payments; issues relating to the merchants and craftsmen; special fiscal categories (*mazilo-ruptași*); servants exempt from the poll-tax (*slujbașii volnici*). Before August 19 1858, when the Paris Convention replaced the Organic Statute, other changes appeared in the structure of the Ministry of Finance: the abolition of the bureau responsible for the servants exempt from the poll-tax; the establishment of a new section; the abolition of the salary payments bureau (1852); the establishment of new subdivisions, responsible for the stamp duty management; the conversion of the pension bureau into a new section (1858). The restructuring of the Moldavian Ministry of Finance shows the flexibility of the local authorities in interpreting the Organic Statute. Moreover, it reveals the efforts of the Moldavian bureaucracy to adjust to a changing reality.